

Відгук
офіційного опонента
кандидата історичних наук Ціборовської-Римарович Ірини Олегівни
на дисертацію Лоштина Назарія Тарасовича «Бібліотеки монастирів
Львівської латинської митрополії XIV–XVIII ст.: книгознавчі аспекти»
за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство (27 – соціальні комунікації), подану на здобуття
наукового ступеня кандидата історичних наук

У певні періоди історії монастирі відігравали вагому роль у політичному, ідеологічному, економічному й культурному житті європейських держав. Невід'ємною частиною монастирського життя були бібліотеки, у фондах яких в тій чи іншій мірі відзеркалюється різnobічна діяльність чернечих спільнот. У сьогоденні давні монастирські книгозбірні є історико-культурними пам'ятками своєї доби, тісно пов'язаними з багатогранною діяльністю чернечих орденів, в першу чергу на церковній ниві. Монастири були науковими центрами богослів'я, і не тільки, провадили харитативну, освітянську, видавничу діяльність, сприяли розвитку образотворчих мистецтв, архітектури й музики. Історико-книгознавчі дослідження фондів монастирських книгозбірень дають важливий фактографічний матеріал, який повніше і детальніше розкриває діяльність монастирів та їх внесок у світову культуру, висвітлює розвиток бібліотечної справи в монастирях, розширює джерельну базу не тільки для бібліотекознавчих досліджень, але й для міждисциплінарних гуманітарних студій. Це пояснює серйозний науковий інтерес дослідників різних галузей науки до культурної спадщини, яку залишили по собі монастирські інституції. У Польщі (М. Дервіх, Й. Гвоздзік, У. Пашкевич, М. Підлипчак-Маєровіч), Литві (А. Пацявічус), Білорусі (Ю. Лаврик) науковцями приділяється увага як дослідженю історії монастирів, так і історії монастирських бібліотек. У Польщі, наприклад, у рамках державної

програми розвитку гуманістики діє програма по дослідженю культурної спадщини скасованих монастирів «*Hereditas Monasteriorum*», в якій монастирські бібліотеки займають важливе місце. Книгозбірні католицьких монастирів, які функціонували на етнічних українських землях, вітчизняними науковцями досліджені недостатньо. Не стали досі об'єктом самостійних бібліотекознавчих досліджень книгозбірні монастирі, інвентарі, які є предметом представленого дисертаційного дослідження. З означених позицій актуальність виконаної дисертаційної роботи не викликає сумнівів.

У виконаній кваліфікаційній роботі вперше представлено археографічний опис 14-х інвентарів бібліотек римо-католицьких монастирів з терен Львівської архідієцезії та Перемишльської дієцезії, проведено їхній джерелознавчий аналіз, визначено особливості форми бібліографічних записів в інвентарях, подано тематичну, кількісну та мовну характеристику бібліотечних фондів, інформацію про укладачів інвентарів. У капітальній джерелознавчій праці польської дослідниці У. Пашкевич «*Cathalogus catalogorum*» (Варшава, 2015), яка містить у собі дані про рукописні каталоги та інвентарі бібліотек, що функціонували в кордонах Речі Посполитої I, з досліджених дисертантом книгозбирень вміщено відомості про бібліотечні інвентарі тільки трьох монастирів: Львівського бернардинського монастиря (позиція № 2240), Дрогобицького монастиря взутих кармелітів (позиції № 524-526) та Монастиря тринітаріїв у Станіславові (позиція 33710). На основі історико-книгознавчого анлізу інвентарів подано тематичну характеристику фондів досліджуваних бібліотек. Одержані дані дають можливість проводити порівняльний джерелознавчий аналіз представлених інвентарів з інвентарями інших монастирських бібліотек, вони доповнюють фактографічними даними засади, якими керувалися, або не керувалися, їхні укладачі. Провівши складну пошукову роботу по ідентифікації бібліографічних записів в інвентарях, автор подає детальну історико-книгознавчу характеристику окремих тематичних груп книжок, відмінних для кожного монастиря. Дисерант

цілком справедливо досліджує історію монастирських книгозбірень в контексті історії монастирів, оскільки доля книгозбірні безпосередньо залежала від долі монастиря, в якому вона функціонувала. Дослідження демонструє високий рівень інформативності цього виду джерел, їхню першочергову вагу в історичному бібліотекознавстві, визначає і наукову новизну результатів, отриманих дисертантом.

Дисертаційне дослідження здійснене в межах науково-дослідних відомчих тем: Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка “Фонд рукописних, стародрукованих та рідкісних книг Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка” (номер державної реєстрації: 0109U004364) та кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка “Особливості розвитку та функціонування державних, самоврядних та церковних інститутів на українських землях в епоху середньовіччя та ранньомодерного часу” (номер державної реєстрації: 0115U003697), “Розвиток спеціальних історичних дисциплін в Україні” (номер державної реєстрації: 0115U003698).

Об'ектом дисертаційного дослідження стали бібліотеки 11-х римо-католицьких монастирів Львівської архідієцезії та Перемишльської дієцезії, які належали сімом орденам Католицької церкви: бернардинцям (францисканцам-обзервантам), єзуїтам, тринітаріям, взутим кармелітам, домініканцям, реформатам і мєховітам (Ордену св. Гробу Господнього, божогробцям).

Предметом дослідження є джерелознавчий аналіз такого виду історичних джерел як бібліотечні інвентарі, аналіз складу і змісту бібліотечних фондів обраних монастирських бібліотек, з широким застосуванням бібліографічної атрибуції облікових записів інвентарів, користування фондами монастирських бібліотек, а також встановлення значення монастирських бібліотек як центрів інтелектуальної культури.

Результати дослідження були апробовані на 14-х наукових конференціях, колоквіумах та семінарах, в т. ч. 7 міжнародних.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при подальшому дослідженні історії монастирських книгозбірень та книжкової культури на етнічних українських землях; використанні методики дослідження при науковому опрацюванні інших бібліотечних інвентарів або тематично пов'язаних з монастирськими бібліотеками комплексів історичних джерел; підготовці комплексних досліджень з історії бібліотек, історії книги та історії читання, а також праць з історії інтелектуальної культури духовенства та історії Церкви на етнічних українських землях, написанні спеціалізованих навчальних курсів, підручників та навчальних посібників.

Дисертаційне дослідження виконане самостійно, викладені наукові результати належать дисертанту особисто.

Основні положення роботи викладено у 19 наукових публікаціях: 9 з яких у фахових наукових виданнях, 8 у збірниках матеріалів міжнародних конференцій та 2, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Дисертаційне дослідження структурно складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (219 позицій) й додатків. Основний текст дисертації викладено на 204 сторінках, загальний обсяг – 258 сторінок. Структура рецензованої роботи логічна, науковий аппарат оформленний за діючими вимогами до дисертаційних досліджень.

У Вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання роботи, вказано наукову новизну результатів проведеного дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено його методологічну основу, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Розділ 1 “Методологія, історіографія і джерела дослідження” присвячений теоретичним питання вивчення бібліотечних інвентарів як історичних джерел, а також аналізу історіографії та джерельної бази дисертаційного дослідження. У *підрозділі 1. 1.* подано характеристику

бібліотечного інвентаря як виду історичного джерела; у підрозділі 1. 2. викладено історіографію питання, проаналізовано стан дослідження бібліотек римо-католицьких монастирів у сучасному бібліотекознавстві загалом та бібліотечних інвентарів зокрема; у підрозділі 1. 3. проаналізовано рукописні джерела, що склали основу дисертаційного дослідження - 14 інвентарів монастирських бібліотек, один журнал видачі книг з бібліотеки Львівського бернардинського монастиря й один інвентар бібліотеки Львівського університету, які нині зберігаються у відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Розділ 2 “Бібліотеки бернардинських монастирів Руської провінції ордену” присвячено дослідженню складу і змісту чотирьох монастирських бібліотек Ордену францисканців-обзервантів (бернардинців) на теренах Руської провінції Ордену, які розташувалися у Львівській архідієцезії та Перемишльській дієцезії: у Львові, Жешуві, Лежайску і Пшеворску. *Проведено атрибуцію інвентаря бібліотеки Пшеворського бернардинського монастиря.* У підрозділі 2. 1. подано історико-книгознавчу характеристику тематичної групи, яка складається з польської проповідницької літератури. Аналіз наповнення цієї тематичної групи у досліджених бернардинських бібліотеках показав, що у різних книгоzbірнях переважали схожі тенденції. Головною тенденцією є чисельне домінування творів представників чернечого духовенства (порівняно з білим духовенством). Іншою тенденцією є поширеність “прикладних” проповідницьких книг, з особливим переважанням збірок поховальних проповідей. *Підрозділ 2. 2.* присвячено детальному аналізу рукописної книги видачі літератури з бібліотеки Львівського бернардинського монастиря за 1771-1784 рр. Дисертанту вдалось встановити імена 126 користувачів монастирської бібліотеки, а також визначити їхню приналежність до духовного чи світського стану, визначити, які книги були найпопулярнішими серед користувачів монастирської книгоzbірні. Одержані відомості надають додаткову інформацію про читання

у середовищі бернардинського чернецтва та користування книжками монастирської бібліотеки світськими особами. Інформація про користувачів монастирською бібліотекою подано у Додатку В, де у вигляді таблиці, укладеній за хронологічним принципом, зазначено ім'я користувача, його соціальний статус (чорне, біле духовенство, світська особа), кількість виданих йому книг, їхня тематика.

У Розділі 3 “Бібліотеки осередків Товариства Ісуса” об’єктами дослідження стали книгозбірні Перемишльського та Самбірського єзуїтських колегіумів. Проаналізовано засади організації єзуїтських бібліотек на основі положень, викладених у «Ratio studiorum». Підрозділ 3. 1. присвячений книгознавчому аналізу складу і змісту бібліотеки Перемишльського колегіуму. Представлено детальний книгознавчий огляд тематичної групи «Libri prohibiti» - книг, що були заборонені до читання, на основі бібліографічної атрибуції занотованих тут видань. У підрозділі 3. 2. проаналізовано тематичне наповнення бібліотеки Самбірського єзуїтського колегіуму. У цьому випадку представлено детальний книгознавчий огляд тематичної групи “Acta Poloniae”, в якій книги умовно можна розділити на дві категорії: історія та право. Книги історичної тематики просистематизовано на такі підгрупи: загальна історія Речі Посполитої; життєписи королів та представників шляхетських родів; описи військових компаній; церковна історія Речі Посполитої. Книги юридичної тематики просистематизовано таким чином: видання правових актів; опрацювання правових актів, здійснені фахівцями-юристами; наукові дослідження з юриспруденції та коментарі до юридичних документів. Книгознавчий аналіз цієї групи книжок проведено теж на основі детальної бібліографічної атрибуції занотованих в інвентарі видань.

Розділ 4 “Бібліотеки меховітів, тринітаріїв та жебрачих оденів” присвячений дослідженню монастирських книгозбірень, які належали осередкам п’ятьох чернечих оденів: Ордену меховітів, Ордену тринітаріїв, Ордену взутих кармелітів, Ордену домініканців та Ордену францисканців-

реформатів. *Підрозділ 4. 1.* присвячений аналізу тематичного та кількісного складу бібліотеки каноніків регулярних Святого Гробу Господнього (меховітів) у Лежайську. За інвентарем бібліотеки лежайських меховітів подано тематичну характеристику книгозбірні за окресленими автором 14-а тематичними групами, що дає уявлення про весь бібліотечний фонд. У *підрозділі 4. 2.* за бібліотечним інвентарем отців тринітаріїв із Станіславова представлено загальну тематичну характеристику фонду і зосереджено увагу на історико-книгознавчому огляді тематичної групи «полоніка», в якій книжки автор систематизує за визначеними ним тематичними категоріями. Виклад матеріалу проілюстровано укладеною автором дослідження таблицею, яка складається з 15-и тематичних категорій, в якій вказується кількість назв видань у кожній групі, з них кількість «полоників» і відсоток «полоників» від загальної кількості книги у даній групі. У *підрозділі 4. 3.* проведено тематичний аналіз книгозбірні Дрогобицького монастиря взутих кармелітів і представлено детальний книгознавчий огляд полемічної літератури на основі ідентифікації занотованих видань. З 47 книг з полемічного богослівя дисертанту вдалося ідентифікувати 43. *Підрозділ 4. 4.* присвячений книгозбірні отців домініканців у Ярославі. Детальний історико-книгознавчий аналіз проведено тематичній групі книжок з семи вільних мистецтв – “риторика, граматика, поетика, астрономія, геометрія”. Результат виявився таким: серед семи вільних мистецтв у домініканській бібліотеці найкраще були представлені граматика й риторика, також багатий вибір книг був із астрономії. Най slabше були репрезентовані видання з арифметики й геометрії, а також діалектики і музики. У *підпункті 4. 5.* представлено історію, склад і зміст фонду бібліотеки Монастиря францисканців-реформатів у Жешуві. Детальний огляд проведено зібранню рукописних книг з жешувської бібліотеки. Він дозволив виокремити такі тематичні групи: арифметика, аскетика й агіографія, біблійстика, географія, історія, катехізис, канонічне право, природознавство, проповідництво, риторика, словники, теологія, філософія та художня література.

У Розділі 5 “Монастирські бібліотеки як основа книгозбірні Львівського університету” висвітлено долю монастирських бібліотек, що були ліквідовані або реформовані у кінці XVIII ст. в часи касаційних реформ в Австрійській державі і стали вагомою складовою бібліотеки Львівського університету, та історико-книгознавчому аналізу рукописного каталогу книг античних авторів, що надійшли до фондів бібліотеки Львівського університету зі скасованих монастирів Королівств Галичини та Лодомерії. Проведене дослідження дало інформацію про репертуар творів античних авторів у монастирських бібліотеках та їх популярність у чернечому середовищі.

При загальній позитивній оцінці представленого на захист дисертаційного дослідження маємо кілька зауважень та побажань:

1. Варто було б спершу чітко окреслити головне завдання католицького чернецтва на історично православних етнічних українських землях, яке полягало в утвердженні тут римо-католицької віри та задоволенні релігійних потреб місцевої католицької пастви. Решта діяльності монастирських братій була підпорядкована цій головній меті.

2. Для більш стрункішої і чіткішої формальної характеристики бібліотечних інвентарів варто було б подавати археографічний опис джерел за єдиною, уніфікованою схемою опису, наприклад: оригінальна назва документу, обсяг в аркушах чи сторінках, дата створення/чи її відсутність, ім’я укладача, тематичні розділи інвентаря мовою оригіналу (якщо такі є) та кількісна характеристика кожного з розділів, форма бібліографічного опису (автор, назва, місце видання, друкарня (якщо вказана), рік, формат, кількість томів, форма опису конволютів).

3. У тексті дисертаційного дослідження починаючи від його назви автор використовує кілька різних термінів стосовно території дослідження: Львівська латинська митрополія, Львівська архідієцезія, Перемишльська дієцізія, Перемишльське єпископство. Для адміністративно-територіального устрою Римо-католицької церкви основними територіальними одиницями

були дієцезії (архідієцезії), тож варто було б послідовно дотримуватися цих термінів у роботі.

4. Дискусійною залишається нижня хронологічна межа дослідження – XIV ст. Вона стосується швидше історії монастирів, а не їхніх книгозбірень. Досліджені документи, які інформують про склад і зміст бібліотечних фондів, датуються XVIII ст.

5. За інвентарем бібліотеки Станіславівського тринітарського монастиря у роботі представлено історико-книгознавчу характеристику тематичної групи книг, об'єднаних під назвою «полоніка». Логічно виникає потреба у визначенні терміну «полоніка», якого бракує у тексті.

5. Робота тільки виграла б і стала інформативнішою, якби дисертант провів порівняльний аналіз однакових тематичних груп з бібліотек різних монастирів. Наприклад, заборонені книги у бібліотеках бернардинців, єзуїтів, реформатів, домініканців тощо.

6. При історико-книгознавчому аналізі складу і змісту досліджуваних бібліотечних фондів випущено з поля зору видання західноєвропейських авторів. Говорячи, наприклад, про польську проповідницьку літературу, для повноти картини цього виду видань варто проаналізувати проповідницьку літературу, що належала перу західноєвропейських авторів і знаходилася у бібліотечних фондах монастирів.

Разом з тим ці зауваження не впливають на загальне позитивне ставлення до дисертації.

Дисертація є завершеною науковою працею, поставлену мету і завдання дисертант виконав. Зміст автореферату відповідає змісту представленого дисертаційного дослідження. За науковим рівнем, обґрутованістю основних положень і висновків, практичним значенням дисертаційна робота Н. Т. Лоштина «Бібліотеки монастирів Львівської латинської митрополії XIV–XVIII ст.: книгознавчі аспекти», представлена на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (27 – соціальні комунікації),

відповідає вимогам чинного «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567, та вимогам щодо кандидатських дисертацій, а її автор Лоштин Назарій Тарасович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (27 – соціальні комунікації).

Кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

I. O. Ціборовська-Римарович

